

Nationaal Coördinator Groningen

Kwartaal rapportage

januari - maart 2018

Inhoud

Leeswijzer—4

1 Complexe schade en arbitrage—5

- 1.1 Arbitrer Bodembeweging—5
- 1.2 Complexe schade—5
- 1.3 Commissie Bijzondere Situaties—6
- 1.4 Opgekochte woningen NAM—7

2 Gebiedsgericht werken en versterken—8

- 2.1 Inspecties—8
- 2.2 Versterkingsadviezen—11
- 2.3 Versterking—12
- 2.4 Informatiebijeenkomsten—12
- 2.5 Heft in Eigen Hand – Eigen Initiatief—17

3 Instrumentarium—18

- 3.1 Instrumenten in uitvoering—18
- 3.2 Instrumenten in ontwikkeling—22

4 Maatschappelijke en bestuurlijke stuurgroep—24

- 4.1 Versterking—24
- 4.2 Agenda Bedrijven—24
- 4.3 NEN-position paper—24
- 4.4 Terugkoppeling stuurgroep Erfgoedprogramma—25
- 4.5 Concept Addendum op de Meerjarenprogramma-brief—25

5 Kansrijk—25

- 5.1 Onderwijs—26
- 5.2 Zorg—27
- 5.3 Infrastructuur—27
- 5.4 Industrie—27
- 5.5 Agrarische sector—27
- 5.6 Energietransitie—27
- 5.7 Economie—27
- 5.8 Leefbaarheid—28
- 5.9 Cultureel Erfgoed—29
- 5.10 Woningcorporaties—31
- 5.11 Calamiteiten—31

6 Onderzoeken—32

- 6.1 Kennisplatforms—32
- 6.2 Critical review—32
- 6.3 CBS Woningmarktontwikkelingen rondom het Groningenveld—33
- 6.4 Vervolg woningmarkt- en leefbaarheidsonderzoek OTB en CMO STAMM—33
- 6.5 Regionale Marktindicator—33
- 6.6 Gronings Perspectief—33
- 6.7 Onderzoek Oorzaken schade—33
- 6.8 Pilot tiltsensoren—33
- 6.9 Infrastructuur—34
- 6.10 NEN—34

6.11 Proeftuin Onderdendam—34

7 Organisatie—35

7.1 Personele bezetting—35

7.2 Afhandeling klachten en Wob-verzoeken—35

8 Financiën—37

8.1 Inleiding—37

8.2 Meerjarenprogramma NCG—37

8.3 Uitputting budgetten eerste kwartaal 2018—38

8.4 Uitgavenontwikkeling bestuursakkoord en aanvullende afspraken—40

Leeswijzer

Voor u ligt de kwartaalrapportage van het eerste kwartaal van 2018 van Nationaal Coördinator Groningen (NCG). De rapportage bestaat uit acht onderdelen. Het eerste onderdeel gaat over complexe schade en arbitrage. Het tweede onderdeel gaat over het inspectie- en versterkingsprogramma en de gebiedsgerichte aanpak. In het derde onderdeel wordt de stand van zaken met betrekking tot het instrumentarium weergegeven, met onderscheid tussen instrumenten die in uitvoering en instrumenten die in ontwikkeling zijn. Onderwerpen die in het eerste kwartaal in de maatschappelijke en bestuurlijke stuurgroep zijn besproken, komen in onderdeel vier aan de orde. Het vijfde onderdeel geeft de thematische aanpak op de verschillende beleidsterreinen van NCG weer. Onderdeel zes gaat over onderzoek en kennisontwikkeling gerelateerd aan aardbevingen en een leefbaar en kansrijk Groningen. De personele bezetting, afhandeling van klachten en Wob-verzoeken komt in onderdeel zeven aan de orde. De rapportage sluit af met onderdeel acht, waarin een overzicht wordt gegeven van de bestedingen van NCG.

1 Complexe schade en arbitrage

1.1 Arbitrer Bodembeweging

Het aantal meldingen is toegenomen in vergelijking met het voorgaande kwartaal. Door de komst van het nieuwe schadeprotocol was het tot 19 maart 2018 mogelijk om een zaak aan te melden voor arbitrage. Veel woningeigenaren hebben dit op het allerlaatst nog gedaan.

Er is gestart met de administratieve afhandeling van zaken. Bij zaken waarin het geschil een bedrag kent dat lager is dan €4.000,- kan de arbiter uitspraak doen zonder schouw en zitting.

Drie nieuwe arbiters zijn gestart. Hierdoor kunnen meer zaken worden afgehandeld. Het is echter nog steeds zo dat er meer zaken zijn aangemeld dan de arbiters kunnen afhandelen.

Tabel 1. Arbitrer Bodembeweging¹²

	Q1	Cumulatief (va. mei 2016) ³
Binnengekomen zaken	305	2.319
Afgeronde zaken	223	905
<i>waarvan ingetrokken</i>	8	24
<i>waarvan niet ontvankelijk</i>	0	6
<i>waarvan schikking vooraf</i>	110	410
<i>waarvan uitspraak</i>	89	304
<i>waarvan vaststellingsovereenkomst</i>	16	161

1.2 Complexe schade

Tabel 2. Complexe schade

	Q1	Cumulatief (vanaf 01-01-2017)
Dossiers in behandeling	60	n.v.t.
Aangemelde dossiers	3	115
Afgeronde dossiers	37	217
• Waarvan complex	26	109
• Waarvan beoordeeld als niet complex	11	108

Na vaststelling van het Protocol mijnbouwschade Groningen d.d. 31-01-2018 door minister Wiebes zijn er geen nieuwe complexe schadegevallen in behandeling genomen. Dit is een gevolg van de afspraken die de minister en NAM hebben gemaakt over de afhandeling van openstaande schadedossiers van voor 31 maart 2017. De drie in behandeling genomen dossiers dateren van begin januari.

¹ De datum melding kan eerder zijn dan een zaak daadwerkelijk wordt opgevoerd. De eigenaar/bewoner kan bij CVW aangeven het geschil voor te willen leggen aan de arbiter. De oorspronkelijke aanmelddatum van het formulier wordt dan geregistreerd en deze datum kan in het verleden liggen.

² Het is mogelijk dat afgehandelde aanvragen weer heropend worden. De gerapporteerde cijfers zijn een momentopname en sluiten daarom niet altijd aan bij de cijfers die in de vorige kwartaalrapportage gerapporteerd zijn.

³ Alle zaken vanaf het moment dat de arbiter is gestart in mei 2016

De afhandeling van complexe schadegevallen is als gevolg van de afspraken in een stroomversnelling geraakt, omdat NAM voor 1 juli 2018 alle adressen met oude openstaande schadedossiers van een aanbod moet voorzien. Voor de complexe schadedossiers is afgesproken dat NCG deze nog zoveel mogelijk tot een oplossing brengt. Dit gebeurt in overleg met NAM en de bewoner. Waar dit niet haalbaar blijkt, voorziet NAM de bewoner van een aanbod.

Voor de agrodossiers is afgesproken dat NAM deze van een aanbod voorziet. NCG heeft daarom alle agrodossiers overgedragen aan NAM. Wanneer agrariërs alsnog kiezen voor het Programma Groninger Schuren en Stallen moet worden bekeken hoe het publieke traject (vergunningverlening, landschappelijke inpassing) wordt geborgd. Over de toekomst van PGSS wordt nog gesproken.

1.3 Commissie Bijzondere Situaties

De Commissie Bijzondere Situaties heeft in het eerste kwartaal acht nieuwe meldingen ontvangen en tien dossiers afgehandeld. In de onderstaande tabel staat een overzicht van alle dossiers.

Tabel 3. Commissie Bijzondere Situaties

	Q1	Cumulatief (va. 1-1-2016)
Aantal meldingen	8	243 ⁴
Afgehandelde meldingen	10	226
Nog openstaand (stand op 31-03-2018)	17	n.v.t.
Aantal gevallen waarin de CBS in heeft besloten een woning op te laten kopen door NAM ⁵	0	41

⁴ Door een dossier dat is heropend en inmiddels weer afgehandeld, sluit het cumulatief op 1 dossier na aan op de vorige kwartaalrapportage.

⁵ De Commissie Bijzondere Situaties rapporteert het aantal gevallen waarin zij heeft besloten een woning op te laten kopen door NAM. De opdracht aan NAM wordt pas gegeven op het moment dat de eigenaar van de woning hiermee akkoord is. Het aantal gevallen waarin daadwerkelijke koop heeft plaatsgevonden, is weergegeven in tabel 4 (bron: NAM). De doorlooptijd tussen het verstrekken van de opdracht door de Commissie Bijzondere Situaties aan NAM en daadwerkelijke koop van de woning varieert per geval.

1.4**Opgekochte woningen NAM**

In specifieke situaties gaat NAM over tot aankoop van een woning of gebouw. Redenen voor aankoop zijn complexe schades, een advies van de Commissie Bijzondere Situaties of om de woning als testwoning⁶ te kunnen gebruiken. In de onderstaande tabel staat een overzicht van het aantal tot nu toe opgekochte woningen door NAM.

Tabel 4. Opgekochte woningen NAM⁷

Reden aankoop	Q1	Cumulatief (vanaf sept. 2013)
Testwoningen	0	8
Bijzondere situatie	1	37
Complexe schade	2	40
Totaal aantal opgekochte woningen	3	85
<i>Waarvan gesloopt</i>	1	17
<i>Waarvan verkocht</i>	1	32
<i>Waarvan monument</i>	0	9

⁶ NAM heeft via een regionale makelaar acht testwoningen gekocht. Dankzij onderzoek aan deze woningen wordt steeds meer bekend over hoe gebouwen versterkt kunnen worden. De testwoningen staan model voor soortgelijke huizen in de regio. Bron: <https://www.nam.nl/nam-en-de-samenleving/groningen-gasveld-specifieke-regelingen/aangekochte-woningen.html>

⁷ Deze tabel is gebaseerd op gegevens van NAM, zoals ontvangen op 20 maart 2018

2 Gebiedsgericht werken en versterken

2.1 Inspecties

In totaal zijn er in het eerste kwartaal 703 inspecties uitgevoerd. Het totaal van 1.250 inspecties is daarmee nog niet behaald. Wel zijn er voorbereidende werkzaamheden uitgevoerd. CVW heeft aangegeven deze achterstand in het tweede kwartaal weer in te lopen.

Tabel 5. Inspecties – aantal adressen binnen prioritaire gebiedsaanpak⁸⁹

	Q1 2018	Cumulatief t/m Q1 2018
Gemeente Appingedam	64	2.009
Appingedam	64	2.009
<i>Dorpshuizen</i>		1
<i>Kerken</i>		8
<i>Meerlaagse bouw</i>		600
<i>Zorg</i>		213
Gemeente Delfzijl	170	1.506
Delfzijl	169	1.442
<i>Kerken</i>		1
<i>Meerlaagse bouw</i>		270
<i>Zorg</i>		391
Godlinze		1
<i>Kerken</i>		1
Holwierde	1	60
<i>Kerken</i>		1
Krewerd		1
<i>Kerken</i>		1
Losdorp		1
<i>Kerken</i>		1
Spijk Gn		1
<i>Kerken</i>		1
Gemeente Loppersum	144	1.845
Eenum		2
<i>Dorpshuizen</i>		1
<i>Kerken</i>		1
Garrelsweer		1
<i>Dorpshuizen</i>		1
Garsthuizen		1
<i>Dorpshuizen</i>		1
Huizinge		3
<i>Dorpshuizen</i>		1
<i>Kerken</i>		1
Leermens		1
<i>Kerken</i>		1

⁸ Deze tabel is gebaseerd op gegevens van CVW, zoals ontvangen op 9 april 2018

⁹ De cijfers in deze tabel sluiten door administratieve correcties niet altijd aan bij de cijfers zoals gerapporteerd in de vorige kwartaalrapportage.

Loppersum	80	944
<i>Kerken</i>		1
<i>Meerlaagse bouw</i>		20
<i>Zorg</i>		1
Middelstum	8	404
<i>Kerken</i>		3
<i>Meerlaagse bouw</i>		19
<i>Zorg</i>		127
Oosterwijtwerd		1
<i>Kerken</i>		1
Stedum	3	103
<i>Dorpshuizen</i>		1
<i>Kerken</i>		1
<i>Zorg</i>	1	1
't Zandt	6	329
<i>Dorpshuizen</i>		1
<i>Kerken</i>		1
Westeremden		3
<i>Dorpshuizen</i>		1
<i>Kerken</i>		2
Wirdum Gn		1
<i>Kerken</i>		1
Zeerijp	47	51
<i>Dorpshuizen</i>		3
<i>Kerken</i>		1
Zijldijk		1
<i>Kerken</i>		1
Gemeente Midden-Groningen	118	629
Hellum	1	2
<i>Kerken</i>		1
Luddeweer	14	14
Overschild	7	223
Schildwolde	4	81
<i>Kerken</i>		1
<i>Meerlaagse bouw</i>		27
Siddeburen		51
<i>Zorg</i>		50
Slochteren	71	236
<i>Kerken</i>		1
<i>Zorg</i>		1
Steendam	21	21
Tjuchem		1
<i>Kerken</i>		1
Gemeente Ten Boer	159	1.046
Lellens	3	29

	<i>Kerken</i>		1
Ten Boer		73	551
	<i>Kerken</i>		1
	<i>Meerlaagse bouw</i>		132
	<i>Zorg</i>		57
Ten Post		14	329
Winneweer			49
Woltersum		69	88
Gemeente Eemsmond		48	954
Eppenhuizen			1
	<i>Kerken</i>		1
Kantens			70
	<i>Dorpshuizen</i>		1
	<i>Kerken</i>		2
Oldenzijl			1
	<i>Kerken</i>		1
Oosternieland			1
	<i>Kerken</i>		1
Rottum			1
	<i>Kerken</i>		1
Uithuizen		46	561
	<i>Dorpshuizen</i>		1
	<i>Kerken</i>		3
	<i>Meerlaagse bouw</i>	5	85
	<i>Zorg</i>		53
Uithuizermeeden			54
	<i>Kerken</i>		1
	<i>Zorg</i>		53
Zandeweer		2	33
	<i>Kerken</i>		1
	<i>Zorg</i>	1	1
Gemeente Bedum			232
Bedum			232
	<i>Zorg</i>		232
Eindtotaal		703	7.989

2.1.1

Inspectieprogramma tweede kwartaal 2018

Er zijn 1.427 adressen opgenomen in het inspectie- en engineeringsprogramma voor het tweede kwartaal, waarvan 81 CC2/3 gebouwen. Alle bewoners van de desbetreffende adressen zijn geïnformeerd via een bewonersbijeenkomst en individuele kennismakingsgesprekken.

2.2 Versterkingsadviezen

2.2.1 *Uitvoering van de 1.467 eerste versterkingsadviezen (programma 2016)*

Halverwege 2017 heeft NCG de eerste 1.467 versterkingsadviezen ontvangen van CVW. In het eerste kwartaal is met alle bewoners gesproken over de mogelijkheid van versterking dan wel een alternatief. Dit is gebeurd aan de hand van de kaders versterken die eind 2017 zijn vastgesteld.

Bewoners geven aan dat ze het prettig vinden dat er duidelijkheid is over wat er met de woning moet gebeuren om deze weer op norm te krijgen. Naast dat er duidelijkheid ontstaat over wat er moet gebeuren met de woning creëert deze duidelijkheid ook onrust vanwege de verregaande maatregelen en impact die de versterking met zich mee zal brengen.

Een deel van Opwierde Zuid is in uitvoering genomen. Daarnaast zijn de eerste woningen in Opwierde Zuid opgeleverd. In de overige gemeenten zijn bewoners nog in samenwerking met NCG bezig hun versterkingsadvies uit te werken naar een definitief ontwerp.

2.2.2 *1.588 concept-versterkingsadviezen (programma 2017)*

CVW heeft eind 2017 1.588 concept-versterkingsadviezen geleverd aan NCG. Deze concept-versterkingsadviezen heeft NCG formeel nog niet geaccepteerd en worden gevalideerd.

Tabel 6. Versterkingsadviezen Inspectie en Engineering programma 2016 en 2017¹⁰

	Programma 2016	Programma 2017	Cumulatief t/m Q1 2018
Appingedam	652	849	1.501
Appingedam	652	849	1.501
Delfzijl		527	527
Delfzijl		527	527
Ten Boer	145	123	268
Lellens	1		1
Ten Boer		123	123
Ten Post	140		140
Winneweer	4		4
Loppersum	635		635
Loppersum	491		491
't Zandt	144		144
Midden-Groningen	35	89	124
Overschild	35	89	124
Eindtotaal	1.467	1.588	3.055

¹⁰ Deze tabel is gebaseerd op gegevens van CVW, zoals ontvangen op 9 april 2018

2.2.3 *Vervolg versterkingsprogramma*

Op 29 maart maakte het kabinet bekend de gaswinning uit het Groningenveld zo snel mogelijk te stoppen. Dit heeft een positief effect op de veiligheid en daarmee naar alle waarschijnlijkheid gevolgen voor het huidige versterkingsprogramma. Minister Wiebes laat nu onderzoeken hoeveel veiliger het wordt. De afgelopen weken heeft de minister samen met de burgemeesters van de tien Groninger gemeenten en de provincie Groningen gesproken over hoe het nu verder gaat met het versterkingsprogramma. De volgende afspraken zijn gemaakt:

- De versterking of nieuwbouw van gebouwen uit het programma van 2016 (1.467 versterkingsadviezen), het programma Heft in eigen Hand en een aantal pilots en transitieprojecten gaan door;
- Voor de eerste gebouwen uit het programma van 2017 (1.588 versterkingsadviezen) is het nog onduidelijk of de versterking doorgaat. De minister, tien Groninger gemeenten en de provincie Groningen hebben nog enkele weken nodig om informatie te verzamelen en een beslissing te nemen;
- Voor het overige programma (1.581 adressen in de engineeringsfase), het programma Eigen Initiatief en geïnspecteerde gebouwen in het derde en vierde kwartaal van 2017 en het eerste en tweede kwartaal van 2018 is het nog onduidelijk of de versterking doorgaat. De minister, tien Groninger gemeenten en de provincie willen wachten op de resultaten van de onderzoeken om te bepalen of het versterkingsprogramma doorgaat. Uiterlijk in september worden deze bewoners opnieuw geïnformeerd.

2.3 **Versterking**

Tabel 7. Versterking gerealiseerd¹¹ – aantal adressen zowel binnen als buiten prioritaire gebiedsaanpak per jaar¹²

	Pre 2015	2015	2016	2017	2018
Bouwkundig Versterken (niet op Norm)	3	285	28		
Bouwkundig Versterken (op Norm)	0	42	201	86	30
PRBE's	184	649	978	721	109

2.4 **Informatiebijeenkomsten**

In deze paragraaf wordt een overzicht gegeven van ontwikkelingen bij de versterkingspunten in het eerste kwartaal van 2018.

Er wordt gerapporteerd over:

- Het aantal informatiebijeenkomsten;
- Het opkomstpercentage bij informatiebijeenkomsten¹³;
- Het aantal bezoekers van de versterkingspunten;
- Pilotprojecten;
- Ontwikkelingen.

¹¹ Proces Verbaal van oplevering is getekend. CVW en aannemer zijn beide akkoord dat het uitgevoerde werk conform afspraken is uitgevoerd. Oplevering voldoet aan de, voor het specifiek geldende dossier, vigerende NPR.

¹² Deze tabel is gebaseerd op gegevens van CVW, zoals ontvangen op 9 april 2018.

¹³ Het gaat om een indicatief percentage dat tot stand komt door het aantal verstuurd brieven te delen door het aantal deelnemers.

Tabel 8. Versterkingspunt Appingedam

Versterkingspunt Appingedam	Q1
Informatiebijeenkomsten en opkomstpercentage	Informatiebijeenkomsten over toelichting I&E: 11 januari (georganiseerd door Woongroep Marenland): 60% 12 maart: 45% Bouwdag (waar onder andere uitleg wordt gegeven over materialen) georganiseerd door Woongroep Marenland voor eigenaren en huurders van de gemetselde woningen: 24 maart: huur 72%, koop 80% Daarnaast hebben individuele bewonersgesprekken over de voortgang van de versterking van de eerste 30 vliesgevelwoningen en over voorbereidingen voor de overige 135 vliesgevelwoningen plaatsgevonden.
Aantal bezoekers versterkingspunt	Circa 50
	Totaal
Pilots	<i>Vliesgevelwoningen</i> De laatste woningen van de pilot worden eind april opgeleverd. Daarmee zijn de eerste 30 woningen versterkt. De voorbereiding op de volgende 135 vliesgevelwoningen stagneert door het ontbreken van akkoordverklaringen van eigenaren.
Ontwikkelingen	<i>Manifest</i> Een aantal bewoners van Opwierde Zuid heeft een manifest opgesteld. Daarin staat dat de versterking en herstructurering van de wijk Opwierde Zuid niet loopt. Er is verdeeldheid in de wijk en de uitgevoerde versterking levert niet het gewenste resultaat. <i>Bezoek ministers</i> Minister Koolmees en minister Ollongren zijn tijdens een bezoek geïnformeerd over de versterking in Opwierde Zuid.

Tabel 9. Versterkingspunt Eemsmond

Versterkingspunt Eemsmond	Q1
Informatiebijeenkomsten en opkomstpercentage	Informatiebijeenkomsten over het I&E programma: 5 maart (Uithuizermeeden): 19% 6 maart (Kantens): 32% 7 maart (Zandweer): 25% Inloopbijeenkomst over inspecties CC2/CC3 gebouwen: 26 februari (Uithuizen): 2%

Aantal bezoekers versterkingspunt	10
	Totaal
Pilots	n.v.t.
Ontwikkelingen	Vanuit het leefbaarheidsprogramma Elk Dorp Een Duurzaam Dak is dorps huis Zandeweer bezig met het uitwerken van het versterkingsplan. Het versterkingsadvies is op 8 februari gepresenteerd aan het bestuur van het dorps huis. Tijdens de lokale stuurgroepen op 11 januari en 22 februari is gesproken over de kaders, planning en communicatie met betrekking tot de versterking. Marenland heeft een presentatie gehouden over Opwierde Zuid.

Tabel 10. Versterkingspunt Midden-Groningen

Versterkingspunt Midden Groningen	Q1
Informatiebijeenkomsten en opkomstpercentage	Informatiebijeenkomsten over toelichting I&E: 20 februari: 44% (Steendam) 21 maart: 22% (Slochteren/Schildwolde) Informatiebijeenkomst toelichting vervolg versterkingsadviezen: 12 maart: 100%
Aantal bezoekers versterkingspunt	18 (meer dan anders in verband met vragen naar aanleiding van de versterkingsadviezen).
	Totaal
Pilots	<i>Pilot Erfgoed</i> Overschild kent drie rijksmonumenten: - Voor de pastorie in Overschild wordt beoordeeld of base-isolation als versterkingsmaatregel kan worden toegepast; - er vindt vervolgonderzoek plaats bij de molen om de benodigde versterkingsmaatregelen te kunnen beoordelen; - voor de Rijksmonumentale kerk is de versterkingsmaatregel base-isolation aan de orde. Op dit moment vindt de planvorming plaats voor het combineren van de versterking met renovatie en functiewijziging. <i>Pilot Agrarische panden</i> Er worden drie concept versterkingsadviezen voorgelegd aan de validatiecommissie.
Ontwikkelingen	Er zijn twee blokbijeenkomsten geweest met eigenaren van de twee- en drie-onder-een-kapwoningen. Daarnaast voeren de bewonersbegeleiders individuele gesprekken met eigenaren, van wie de versterkingsadviezen in november 2017 beschikbaar zijn gekomen.

Tabel 11. Versterkingspunt Delfzijl

Versterkingspunt Delfzijl	Q1
Informatiebijeenkomsten en opkomstpercentage	Inloophbijeenkomsten over het I&E programma: 7 maart (Holwierde): 44% 8 maart (Delfzijl-Tuikwerd): 18% Inloophbijeenkomsten als vorm van informatieverstrekking wordt door de bewoners erg gewaardeerd.
Aantal bezoekers versterkingspunt	11
	Totaal
Pilots	Geen nieuwe ontwikkelingen ten opzichte van het vorige kwartaal met betrekking tot de pilot meerlaagse bouw.
Ontwikkelingen	Samen met gemeente Delfzijl en Acantus wordt de Gebiedsvisie Delfzijl Noord verder uitgewerkt, zodat de versterkingsmiddelen zoveel mogelijk maatschappelijk verantwoord worden ingezet, gericht op een toekomstbestendig resultaat. Met de gemeente Delfzijl wordt met de initiatiefnemers van het Experiment Krewerd gezocht naar een uitwerking van dit initiatief binnen de mogelijkheden van de versterkingsopgave.

Tabel 12. Versterkingspunt Ten Boer

Versterkingspunt Ten Boer	Q1
Informatiebijeenkomsten en opkomstpercentage	<u>Informatieavonden over I&E programma:</u> 19-2-2018 (Woltersum): 56% 22-2-2018 (Ten Boer): 41% <u>Fazanthof:</u> 16-1-2018 (blokgesprek Fazanthof – rijwoningen): 86% 26-1-2018 (eerste thema-avond Fazanthof over nieuwbouweisen bouwbesluit en duurzaamheidsmaatregelen bij nieuwbouw): 68% 16-3-2018 (tweede Thema-avond Fazanthof over wisselingen en ervaring sloop-nieuwbouwtraject Project 43 Loppersum): 65% <u>Bewonersavonden Ten Post:</u> 31-1-2018 (uitleg versterkingsadviezen Ten Post): 92% 19-3-2018 (uitleg uitkomsten nieuwe berekeningen): 57%
Aantal bezoekers versterkingspunt	138
	Totaal
Pilots	N.v.t.
Bijzonderheden	Aan de Fazanthof in Ten Boer worden de bewoners

	van de 30 te versterken Jarinowoningen geadviseerd door diverse experts op het gebied van duurzaamheid en bouwen. In Ten Post zijn de bewoners geïnformeerd over de mogelijkheid tot het aanbod van het alternatieve scenario sloop/nieuwbouw. Momenteel worden individuele gesprekken gevoerd met de bewoners om te onderzoeken of zij gebruik willen en kunnen maken van het alternatief. Het bestuur van de dorpshuizen Woltersum en Garmerwolde en NCG hebben een programmadocument ondertekend waarin het plan van aanpak in grote lijnen is uitgewerkt. Op dit moment wordt gewerkt aan het definitieve ontwerp. De versterkingsadviezen van beide dorpshuizen moeten nog wel gevalideerd worden. Er wordt gewerkt aan de projectplannen waarin staat hoe de projecten vorm moeten krijgen en wie wat gaat doen. Het traject van dorpshuis Ten Post staat momenteel stil op verzoek van het dorpshuisbestuur. Het versterkingsadvies van Dorpshuis Lellens is gepresenteerd.

Tabel 13. Versterkingspunt Loppersum

Versterkingspunt Loppersum	Q1
Informatiebijeenkomsten en opkomstpercentage	Inloopavonden voor dorpen 't Zandt en Loppersum: 19 februari: 40% 21 februari: 50% Informatieavond voor deelgebied 2 over uitkomst van de verkenning sloop/nieuwbouw: 19 maart: 95% Informatieavonden voor Loppersum, Zeerijp en agrariërs tussen Loppersum en 't Zandt over toelichting inspectieprogramma derde kwartaal: 20 maart (Loppersum): 60% 26 maart (Zeerijp): 80% 28 maart (Agro): 40% Daarnaast een aantal kleine informatiebijeenkomsten voor kleine groepen bewoners over uitleg versterkingsadviezen en informatiebijeenkomsten voor de gemeenteraad Loppersum op 7 februari en 12 februari
Aantal bezoekers versterkingspunt	40

Bezoekers versterkingspunt	Totaal 40
Pilots	Pilots CVW Delfstraat/Zeedijken en Fivelstraat gaan verder onder het programma van NCG. Er is gestart met de voorbereiding van de uitvoering.
Bijzonderheden	De impact van de versterkingsopgave in zowel Loppersum als 't Zandt vraagt veel aandacht nu blijkt dat circa 80% tot sloop nieuwbouw leidt.

2.5

Heft in Eigen Hand – Eigen Initiatief

Particuliere eigenaren van woningen, die zelf de regie willen hebben over de uitvoering van versterkingsmaatregelen, al dan niet in combinatie met een verbouwing, hebben zich vanaf begin 2016 kunnen aanmelden voor de pilot Heft in eigen Hand. Vijftig van hen zijn gestart met het traject. Zij zijn gekoppeld aan een bouwbegeleider van NCG, die hen gedurende het hele proces bijstaat. De bouwbegeleider zorgt ervoor dat de juiste experts geraadpleegd worden om te komen tot een optimaal plan voor de versterking en eventuele verdere verbouwing van de woning van de desbetreffende woningeigenaar. Het vaststellen en valideren van de rekenmethode voor het bepalen van de versterkingsingrepen heeft voor een aantal maanden vertraging gezorgd, maar inmiddels zijn alle vijftig trajecten goed op weg:

- De eerste versterkte woning is opgeleverd, een tweede volgt eind april;
- In twee gevallen is sprake van koop-sloop;
- Zes versterkingen zijn in uitvoering;
- De sloop en nieuwbouw van twee verschillende rijtjes van vier resp. vijf woningen start op korte termijn;
- In april worden voor zes projecten de versterkingsbudgetten aangevraagd;
- De overige plannen worden in de komende maanden afgerond en zitten voor de bouwvak in de fase budgettoekenning.

Hoewel de pilot nog niet is afgerond is het wel duidelijk geworden dat de deelnemers erg tevreden zijn over het project. De grote wachtlijst van deelnemers heeft NCG in juli 2017 doen besluiten om ieder jaar aan 200 particulieren de mogelijkheid te bieden om zelf regie over de versterking van de woning te voeren. De pilot Heft in Eigen Hand heeft daarmee een vervolg gekregen als Eigen Initiatief. Het team is daarvoor uitgebreid van drie naar tien bouwbegeleiders. De nieuwe bouwbegeleiders zijn in het laatste kwartaal van 2017 gestart met werkzaamheden voor de 200 deelnemers uit de lichting van 2017. Op dit moment worden de woningen geïnspecteerd door constructeurs. Naar verwachting is deze inspectiefase rond juni voor alle woningen afgerond.

Voor de lichting van 2017 zijn de voorwaarden voor deelname gelijk gebleven aan die van de pilot. Ook het proces blijft gelijk, uiteraard geoptimaliseerd naar aanleiding van de pilot en met inachtneming van de vastgestelde kaders voor versterking. Voor de lichting van 2018 zijn de voorwaarden wat aangescherpt. De nieuwe ronde van Eigen Initiatief zal – met uitzondering van deelnemers op de wachtlijst – alleen toegankelijk zijn voor particulieren waarvan de woning nog niet geïnspecteerd is of zal worden in 2018. Op die manier biedt Eigen Initiatief een oplossing voor die inwoners van het aardbevingsgebied die graag door willen gaan met de versterking van hun woning en dat bijvoorbeeld willen combineren met een verbouwing en nu niet hoeven te wachten op de gebiedsgerichte aanpak. Andersom is het zo dat mensen waarvan de woning nu al geïnspecteerd wordt in de gebiedsgerichte aanpak binnen dat programma kunnen kiezen voor een versterkingstraject dat veel overeenkomsten heeft met dat van Eigen Initiatief.

3 Instrumentarium

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op het instrumentarium van NCG. Het beschrijft de stand van zaken rondom de verschillende regelingen. Het instrumentarium van NCG kan worden ingedeeld in twee categorieën:

- Instrumenten in uitvoering: dit zijn instrumenten die in werking zijn getreden en zich op dit moment in de beheerfase bevinden. Er wordt gerapporteerd over de voortgang.
- Instrumenten in ontwikkeling: dit zijn instrumenten die nog niet in werking zijn getreden. Er wordt gerapporteerd over activiteiten met betrekking tot de ontwikkeling van het instrument.

3.1 Instrumenten in uitvoering

3.1.1 *Koopinstrument*

Van 15 februari tot en met 16 maart 2018 was het mogelijk om een aanvraag in te dienen voor het Koopinstrument. In totaal heeft NCG 159 aanvragen ontvangen. Hiervan voldeden 66 aanvragen niet aan de voorwaarden (41 woningen buiten de contour, tien woningen die korter dan twaalf maanden openbaar te koop stonden en drie aanvragen voor de koop van bedrijfspanden).

De selectie wordt gemaakt op basis van de duur dat de woning te koop staat. Aanvragen waarbij een knelpunt wordt aangevoerd hebben voorrang op aanvragen zonder aangevoerd knelpunt. De volgende drie categorieën kunnen daarbij een rol spelen:

1. Medische omstandigheden: de aanvrager moet ergens anders wonen door bijvoorbeeld een medische aandoening of ouderdomskwalen.
2. Partner-gerelateerde omstandigheden: de aanvrager moet ergens anders wonen door bijvoorbeeld overlijden, een medische aandoening, ouderdomskwalen of scheiding van zijn/haar partner.
3. Gezinsuitbreiding: de aanvrager moet groter wonen door gezinsuitbreiding.
4. Werk elders: het werkadres van de aanvrager ligt op meer dan 75 kilometer van het woonadres.

Met het aantal aanmeldingen is het totaal beschikbare bedrag van 10 miljoen euro overschreden. NCG streeft er naar om eind april de selectie van de woningen die gekocht kunnen worden bekend te maken. Bij de selectie wordt NCG bijgestaan door een adviescommissie, bestaande uit drie personen: een NVM-makelaar, de burgemeester van de gemeente Eemshaven en een expert met kennis van de Groningse woningmarkt.

Na de selectie wordt de taxatiewaarde van de woningen bepaald. De geselecteerden ontvangen dan een bod van 95% van de taxatiewaarde. De woning wordt een half jaar na het tekenen van de (voorlopige) koopovereenkomst opgeleverd. In deze periode hebben eigenaren de mogelijkheid om de woning zelf te verkopen. Slaagt de eigenaar daar niet in, dan wordt conform de voorlopige koopovereenkomst de woning gekocht door de Stichting Proef Koopinstrument (SPKI).

3.1.2 *Nieuwbouwregeling*

Op 3 juli 2017 is de herijkte nieuwbouwregeling van NAM gestart, die met terugwerkende kracht in werking trad vanaf 23 december 2016. De regeling biedt technische ondersteuning en een financiële vergoeding voor de redelijke meerkosten die voortkomen uit de toepassing van de NPR bij nieuwbouwprojecten. Deze herijkte nieuwbouwregeling is het resultaat van intensief overleg tussen NCG, regionale overheden, maatschappelijke partijen en NAM. De regeling is gebaseerd op de kaders die in het Meerjarenprogramma 2017-2021 van NCG beschreven zijn. Vanwege blijvende zorgen over de regeling, is aanvullend besloten tot een reflectie op de regeling. Hiervoor heeft NCG een commissie onder leiding van de Rijksbouwmeester gevraagd om deze reflectie uit te voeren. Deze opdracht is in nauw overleg met de gemeente Groningen en NAM tot stand gekomen.

3.1.2.1 Opdracht commissie

De opdracht aan de commissie was om een reflectie te geven op de herijkte nieuwbouwregeling waarbij geduid wordt of de herijkte nieuwbouwregeling naar redelijkheid invulling geeft aan de afspraken uit het MJP 2017-2021. In de reflectie is gekeken naar de volgende onderwerpen:

- Samenhang van belangen;
- Procentuele vergoeding;
- Maatwerk;
- Stagnatie;
- Verbetermogelijkheden.

Daarnaast had de commissie de ruimte om aanvullende voorstellen voor verbetering te geven.

3.1.2.2 Vervolgaanpak

Op 27 maart heeft de commissie onder leiding van de Rijksbouwmeester het rapport 'Reflectie op de Nieuwbouwregeling van schadevergoeding naar stimuleringsregeling in het Gronings aardbevingsgebied' aangeboden aan NCG. NCG gaat het rapport bespreken met de direct betrokkenen bij de opdracht. Vervolgens wordt het rapport inclusief een advies in de maatschappelijke en bestuurlijke stuurgroep van 31 mei besproken. Na bespreking in deze stuurgroepen wordt het rapport gepubliceerd.

Tabel 14. Toekenningen nieuwbouwregeling¹⁴

Gemeente	Q1 2018		Cumulatief sinds 2014	
	Projecten	Eenheden	Projecten	Eenheden
Appingedam			12	56
Bedum	2	8	20	100
De Marne			2	20
Delfzijl			14	50
Eemsum			14	14
Groningen	6	95	58	3.234
Haren			2	16
Midden-Groningen	3	96	66	302
Loppersum	1	1	20	41
Oldambt	1	1	3	3
Pekela			1	12
Ten Boer	1	1	7	17
Tynaarlo			1	1
Veendam			1	1
Winsum			7	8
Zuidhorn			2	23
Totaal	14	202	230	3.898

Tabel 15. Aanvragen Nieuwbouwregeling¹⁵

Gemeente	Q1 2018		Cumulatief sinds 2014	
	Projecten	Eenheden	Projecten	Eenheden ¹⁶
Appingedam	2	2	32	79
Bedum	4	11	50	270
De Marne	0	0	6	55
Delfzijl	0	0	35	206
Eemsum	4	13	41	73
Groningen	12	279	145	7.631
Haren	1	1	8	119
Midden-Groningen	5	5	125	480
Noorderveld	1	1	1	1
Loppersum	6	6	56	94
Oldambt	1	1	16	42
Pekela	1	1	2	14
Ten Boer	4	14	30	89
Tynaarlo	1	1	7	14
Veendam			1	1
Winsum	2	2	30	84
Zuidhorn			3	24
Totaal	44	337	588	9.276

¹⁴ Deze tabel is gebaseerd op gegevens van NAM, zoals ontvangen op 10 april 2018¹⁵ Deze tabel is gebaseerd op gegevens van NAM, zoals ontvangen op 10 april 2018¹⁶ Het cumulatief aantal eenheden sluit niet altijd goed aan op de vorige kwartaalrapportage. Dit komt doordat het definitieve aantal eenheden na toekenning wordt doorgegeven/aangepast. De aanvrager moet bij aanmelding het aantal eenheden doorgeven. Soms meldt een aanvrager zich in een schetsontwerp-fase. In deze fase kan het ontwerp nog veranderen.

3.1.3

Waardevermeerderingsregeling

Op 19 maart 2018 is het Besluit mijnbouwschade Groningen in werking getreden. Met dit besluit heeft de Staat verantwoordelijkheid genomen voor de afhandeling van schademeldingen als gevolg van de gaswinning uit het Groningenveld en de gasopslag Norg. De Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen, die met het besluit is ingesteld, oordeelt onafhankelijk of geleden schade voor vergoeding in aanmerking komt. Met de komst van het besluit en de Commissie is er aanleiding voor herziening van de Waardevermeerderingsregeling. De Waardevermeerderingsregeling zal ook worden opengesteld voor schadevergoedingen die door de Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen zijn toegewezen.

Hiernaast heeft de Minister van EZK over de afhandeling van oude schadegevallen de volgende afspraken met NAM gemaakt (Kamerbrief van 9 maart jl.). Bewoners met schadegevallen binnen het werkingsgebied van het oude schadeprotocol die het aanbod van NAM accepteren of waarvan de Arbitrer een schadevergoeding toewijst, krijgen toegang tot de Waardevermeerderingsregeling. Omdat NAM in deze gevallen geen gebruik maakt van de classificatie A, B en C-schade, wordt de Waardevermeerderingsregeling voorzien van een specifieke grondslag.

NAM geeft aan voor oude schademeldingen die buiten het oude werkingsgebied vallen uit eigen middelen te zullen voorzien in een met de Waardevermeerderingsregeling vergelijkbare voorziening. De afhandeling hiervan zal naar verwachting ook door het Samenwerkingsverband Noord-Nederland worden uitgevoerd.

Sinds het openstellen van de regeling zijn 1.778 aanvragen ingediend, waarvan 144 in het eerste kwartaal van 2018. Inmiddels zijn 1.499 subsidies verleend voor in totaal 5.724.851 euro. De aanvragers hebben een totale investering van 8.280.207 euro gedaan.

De meest toegepaste maatregelen zijn zonnepanelen en zonnecollectoren, HR++(+) glas en combiketel met hoog rendement. De meeste projecten zijn verleend in de gemeenten Midden-Groningen en Groningen.

In de onderstaande tabellen zijn de aanvragen en toegepaste maatregelen uitgesplitst naar status, type maatregelen en locatie.

Tabel 16. Status aanvragen^{17, 18}

	Totaal	Q1
Ontvangen aanvragen	1.778	144
Buiten behandeling/afgewezen	220	27
Verleend	1.499 voor € 5.724.851	242 voor € 914.500
Vastgesteld	0	0

¹⁷ Deze tabel is gebaseerd op gegevens van SNN, zoals ontvangen op 10 april 2018

¹⁸ De cijfers in deze tabel sluiten niet geheel aan bij cijfers die in de vorige kwartaalrapportage zijn opgenomen. Dit komt doordat op het moment van opstellen van de kwartaalrapportage over het vierde kwartaal van 2017 nog niet alle schriftelijke aanvragen verwerkt waren. Deze zijn nu wel opgenomen in het totaal.

Tabel 17. Top 10 maatregelen¹⁹

	Totaal	Q1	Totaal besteed per maatregel tot en met Q1
Zonnepanelen en zonnecollectoren	762	87	€ 2.903.727
HR++(+) glas	417	55	€ 1.033.952
Kozijnen vereist voor HR++(+) glas	369		€ 1.213.143
Combiketel met hoog rendement	321	30	€ 782.004
Dak-, vloer- en gevelisolatie	247	17	€ 663.738
Muurisolatie	78	6	€ 152.791
Pelletkachel	65	4	€ 208.183
(micro) HRe ketel	52	5	€ 103.726
Warmtepomp	36	6	€ 119.299
Zonneboiler	29	0	€ 77.881
Energiezuinige vloerverwarmingspomp	16	2	€ 8.577

Tabel 18. Top 10 gemeenten²⁰

Top 10 gemeenten (verleende projecten)	Totaal
Midden-Groningen	513
Groningen	428
Delfzijl	168
Eemsum	90
Winsum	73
Bedum	49
Appingedam	43
Loppersum	32
Oldambt	25
De Marne	25

3.2 Instrumenten in ontwikkeling

3.2.1 Woonbedrijf

Het bestuurlijk overleg met de Algemene Rekenkamer wordt in april afgerond. Daarna moet het voornemen om een woonbedrijf op te richten nog worden geagendeerd in de ministerraad en worden voorgehangen in de Staten-Generaal.

3.2.2 Instrumentarium achterstallig onderhoud

Het ministerie van OCW, provincie Groningen en NCG hebben besloten om een pilot uit te voeren om ervaring op te doen met de financiering van onderhoud voor rijksmonumenten in de aardbevingsregio. Het ministerie van OCW stelt daarvoor 4 miljoen euro beschikbaar. Provincie Groningen en NCG financieren allebei 1,35 miljoen euro. De invulling van de pilot is uitgewerkt in twee regelingen: een voor groot onderhoud en een voor regulier onderhoud:

- De regeling [Groot Onderhoud en Restauratie Rijksmonumenten Groningen](#) (GRRG) heeft als doel groot onderhoud, waaronder restauratie en herbestemming, van rijksmonumenten in de provincie Groningen te stimuleren. Deze regeling is in de tien aardbevingsgemeenten ook bedoeld voor monumentale woonhuizen. Er is een maximaal bedrag van 400.000 euro per aanvraag beschikbaar.

¹⁹ Deze tabel is gebaseerd op gegevens van SNN, zoals ontvangen op 10 april 2018

²⁰ Deze tabel is gebaseerd op gegevens van SNN, zoals ontvangen op 10 april 2018

- De [Regeling Regulier Onderhoud Rijksmonumenten Groningen](#) (RORG) is voor het regulier onderhoud van woonhuismonumenten. Dit zijn werkzaamheden die periodiek aan een rijksmonument worden uitgevoerd om het monument goed in stand te houden. Per aanvraag is een maximaal bedrag van 24.500 euro beschikbaar.

Met de regelingen kan ervaring worden opgedaan hoe eigenaren van rijksmonumenten in het aardbevingsgebied het beste geholpen kunnen worden om hun monument in goede staat te houden. Het Nationaal Restauratiefonds betaalt de subsidies uit. Beide regelingen zijn per 1 april 2018 in werking getreden.

3.2.3 *Regeling energiebesparing woningen bouwkundig versterkingsprogramma Groningenveld*

Zoals gesteld in de Meerjarenprogrammabrief: tot er afspraken zijn over de invulling van het regeerakkoord over verduurzaming bij versterking, zullen er middelen gevonden moeten worden in de begroting van de NCG voor de woningen waar in 2017 en begin 2018 versterkingsadviezen worden opgeleverd om net als voor de eerste 500 te versterken huizen geen 4.000 maar 7.000 euro verduurzamingsmaatregelen te kunnen realiseren.

De 7.000 euro komt voor deze huizen beschikbaar via de Regeling energiebesparing woningen bouwkundig versterkingsprogramma Groningenveld. De regeling wordt ter ondertekening voorgelegd aan de minister van EZK, waarna de regeling wordt gepubliceerd in de Staatscourant. Na publicatie in de Staatscourant maakt NCG de regeling bekend via de website van NCG en SNN. De bewoners die in aanmerking komen voor de regeling ontvangen een brief met informatie over de regeling.

3.2.4 *MKB Compensatieregeling*

Op 13 november 2017 hebben NAM en NCG de MKB-Compensatieregeling vastgesteld. Tevens is opdracht gegeven voor nadere uitwerking en operationalisering van de regeling. Het streven is in juni 2018 een werkende regeling te hebben. Onderdeel hiervan is het instellen van een onafhankelijke beoordelingscommissie en het inrichten van een secretariaat hiervoor. De werving van de leden voor de beoordelingscommissie is zo goed als afgerond en de werving voor het secretariaat vindt op dit moment plaats. Bij de operationalisering van de regeling worden de stakeholders nauw betrokken.

4 Maatschappelijke en bestuurlijke stuurgroep

De maatschappelijke en bestuurlijke stuurgroep adviseren de Nationaal Coördinator Groningen over (de uitvoering van) het Meerjarenprogramma Aardbevingsbestendig en Kansrijk Groningen. Ook wordt er soms door de minister van EZK een beroep op de leden van deze stuurgroepen gedaan om de 'stem van de regio' te vertolken. In het eerste kwartaal zijn de stuurgroepen twee keer bijeengekomen. In deze vergaderingen zijn (onder meer) de volgende onderwerpen besproken :

- Maatregelen verduurzaming bij versterking
- Actualisatie NPR
- Inspectie en Engineering Q2-Q4 2018
- Jaarplanning 2018
- Pilot tilsensoren
- Kwartaalrapportage Q4
- Onderzoek 'Gronings Perspectief'
- Infrastructuur
- Resultaten marktconsultatie
- Koopinstrument
- Agenda Bedrijven
- Evaluatie Bedrijven Adviespunt Bodembeweging
- NEN-position paper 'beperking schade door aardbevingen'
- Terugkoppeling stuurgroep Erfgoedprogramma
- Concept-Addendum op de Meerjarenprogramma-brief
- Verslagen van de stuurgroep leefbaarheid
- Bij iedere stuurgroep vergadering geeft de NCG een toelichting op de uitvoering door NCG, de voortgang van onderzoeken en regelingen

Hieronder volgt een korte toelichting op een aantal van de besproken onderwerpen.

4.1 **Versterking**

Het versterkingsprogramma (inspectie, engineering, uitvoering) wordt standaard in elke vergadering besproken. De versterkingsoperatie levert immers 'werkende weg' nieuwe vragen en inzichten op, waarbij de NCG vraagt om het perspectief van de stuurgroepen.

4.2 **Agenda Bedrijven**

De maatschappelijke stuurgroep vraagt aandacht voor (kleinere) lokale aannemers, de agrarische sector en de industrie. Duidelijkheid voor deze doelgroepen is van belang voor het kunnen nemen van investeringsbeslissingen. De bestuurlijke stuurgroep vraagt aandacht voor de afhandeling van de schade van bedrijven, met name gezien de nieuwe bestuursrechtelijke context van het schadeprotocol. Tevens worden enkele specifieke situaties benoemd, waar de combinatie van wonen en bedrijven niet onder de MKB-regeling valt.

4.3 **NEN-position paper 'beperking schade door aardbevingen in Noordoost-Nederland'**

NCG heeft aan de NEN-Commissie gevraagd of het mogelijk is te komen tot preventieve maatregelen ter voorkoming van schade. Het antwoord van de NEN-commissie is helder. De NEN-commissie geeft aan dat de NPR hiervoor niet geschikt is, omdat de NPR zich richt op de constructieve veiligheid en niet op voorkoming van schade. Kortom, er is geen instrumentarium beschikbaar dat zich vertaalt in specifieke materialen of het gebruik van materialen in constructies. Het rapport richt

zich vooral op nieuwbouw; de maatschappelijke stuurgroep vraagt juist aandacht voor de schade aan bestaande gebouwen. De bestuurlijke stuurgroep vraagt naast de aandacht voor de 'techniek' van de oplossing, ook aandacht voor de 'psychologie' van de oplossingen in dit dossier. Vanuit de techniek is het verklaarbaar dat ook versterkte huizen of aardbevingsbestendige nieuwbouwwoningen (cosmetische, niet-constructieve) schade kunnen oplopen bij een beving, maar dat is maatschappelijk moeilijk te accepteren. Op advies van de maatschappelijke en bestuurlijke stuurgroepen wordt de NEN-commissie gevraagd een werkconferentie /critical review over dit onderwerp te organiseren, waarin mogelijke oplossingen en consequenties worden besproken.

4.4 Terugkoppeling stuurgroep Erfgoedprogramma

De maatschappelijke stuurgroep is positief over de ingebrachte stukken van het Erfgoedprogramma. Wel zijn er een aantal aandachtspunten met betrekking tot de Pilot Fonds achterstallig onderhoud: vergroting van het werkingsgebied, de regeling uitbreiden in de sfeer van verduurzaming, vervolgebruik of herbestemming. Ook is de vraag of deze ondergrens moeten worden genuanceerd, bijvoorbeeld door dit te koppelen aan de grootte van het pand. Kleine panden dreigen nu buiten de regeling te vallen. Daarnaast adviseert de stuurgroep na te denken over leningen in plaats van/naast subsidies. Een pand waarvan de onderhoudstoestand op orde is ('in hun kracht gezet'), hoeft wellicht niet versterkt te worden. NCG heeft de NEN-commissie gevraagd hierover te adviseren.

De bestuurlijke stuurgroep heeft aandacht gevraagd voor de vraag 'wie bepaalt over wat het karakter van een dorp is?'. Deze discussie zal gevoerd worden in de bestuurlijke stuurgroep en in de gemeenteraden. De gemeenten bepalen wat een karakteristiek pand is en of bepaalde panden voor de status van gemeentelijk monument in aanmerking komen.

4.5 Concept Addendum op de Meerjarenprogramma-brief

In de bestuurlijke stuurgroep is gesproken over het addendum (op de MJP-brief van 7 december 2017) en er is geconcludeerd dat er op korte termijn een Nationaal Bestuurlijk Overleg (NBO) moet plaatsvinden. Tijdens de bijeenkomst is gebleken dat het standpunt van regio en Rijk verschilt. Het Rijk geeft aan uitvoering te willen geven aan het advies van SodM om de gaswinning vergaand te verminderen met het oog op vermindering van de veiligheidsrisico's. Tegen die achtergrond is door het Rijk aangegeven dat inspecties van woningen voorlopig kunnen worden voortgezet, maar dat nog niet kan worden vastgelegd tegen welke norm engineering zal plaatsvinden.

Het Rijk heeft aangegeven nieuwe inzichten ook te willen betrekken bij eerdere geïnspecteerde en geëngineerde batches. Dit om te voorkomen dat onnodige maatregelen worden genomen. Gemeenten en provincie Groningen hebben kenbaar gemaakt zich te kunnen vinden in het voorliggende concept addendum, zowel waar het gaat om de voortzetting van de inspecties als de bepaling dat deze woningen getoetst zullen worden aan de NPR 9998:2017.

De maatschappelijke organisaties hebben kenbaar gemaakt dat de impact en omvang van de versterkingsopgave voor hen aanleiding is om het tempo en de omstandigheden waarin de versterkingen moeten plaatsvinden nog eens kritisch te willen beschouwen.

5 Kansrijk

5.1 Onderwijs

Het merendeel van de projecten in het scholenprogramma zit in de voorbereidende fase, een aantal is in uitvoering en een aantal is inmiddels afgerond.

5.1.1 Versterking gerealiseerd

Op 10 januari en 23 februari was de officiële opening van respectievelijk de Klim-op in Middelstum en de St Walfridusschool en de Horizon in Bedum. Bij de opening van deze laatste twee scholen was minister Slob aanwezig. De leerlingen van de Klim-op zaten sinds december 2017 al in hun versterkte schoolgebouw (het voormalig schoolgebouw van de Wicher Zitsemaschool). De leerlingen van de Horizon en St Walfridusschool konden direct na de kerstvakantie weer terug naar hun school. De Horizon kreeg nieuwbouw. De St. Walfridusschool is bouwkundig versterkt en bijna volledig vernieuwd.

5.1.2 Versterking in uitvoering

Bij meerdere scholen is de uitvoering of voorbereiding om scholen te versterken gestart:

- In Bedum zitten de leerlingen van de Regenboogschool nu in de tijdelijke school aan de Terlaan. Hun school wordt versterkt en verbouwd.
- In Middelstum is gestart met de sloop van het oude schoolgebouw van de Klim-op. Op deze plek wordt het nieuwe kindcentrum gebouwd dat ruimte biedt aan de Wicher Zitsemaschool, school De Wilster, de bibliotheek en kinderopvang.
- In Westeremden zijn de leerlingen van basisschool Abt Emo verhuist naar de tijdelijke school. De uitvoering van de versterking van hun school is gestart.
- In Stedum is het voormalig schoolgebouw van De Bongerd gesloopt, zodat gestart kan worden met de bouw van het nieuwe kindcentrum dat ruimte biedt aan de samenwerkingsschool De Klaver en kinderopvang.

Tabel 19. Voortgang Scholenprogramma

	Cumulatief t/m 31-03-2018		
Gemeente	Inspecties uitgevoerd	Versterkingsadvies opgeleverd	Versterking gerealiseerd
Appingedam	6	6	0
Bedum	7	7	2
Delfzijl	21	21	0
Eemshard	15	15	0
Hoogezand-Sappemeer	19	19	0
Loppersum	11	11	1
Menterwolde	3	3	0
Slochteren	12	12	0
Ten Boer	7	7	0
Totaal	101	101	3

5.2 Zorg

Geen nieuwe ontwikkelingen in het eerste kwartaal.

5.3 Infrastructuur

Geen nieuwe ontwikkelingen in het eerste kwartaal.

5.4 Industrie

Geen nieuwe ontwikkelingen in het eerste kwartaal.

5.5 Agrarische sector

5.5.1 Proefproject agrarische bedrijven (pilot Overschild)

In Overschild loopt een proefproject voor de versterking van agrarische bedrijven (pilot Overschild). In de laatste week van maart zijn de versterkingsadviezen opgeleverd. Aan de hand hiervan wordt bekeken welke leerpunten de pilot oplevert.

5.5.2 Programma Groninger Schuren en Stallen (PGSS)

De voorbereidingen worden getroffen om met behulp van een pilot (Nije Heerd) een aantal casussen met PGSS op te pakken. Daarbij zal met name worden gekeken naar de wijze waarop een aantal publieke belangen (waaronder ruimtelijke kwaliteit) het beste kan worden geborgd bij sloop/nieuwbouw ingeval van PGSS.

5.6 Energietransitie

In februari heeft de stuurgroep Energietransitie plaatsgevonden. Voor de ontwikkelingen rondom de regelingen voor verduurzaming, zie hoofdstuk 3.

5.7 Economie

5.7.1 1000-banenplan

Op 5 maart is het convenant voor het 1000-banenplan ondertekend tijdens een geslaagde bijeenkomst met alle convenantpartners en minister Koolmees (SZW). Deze ondertekening betekent ook de definitieve toekenning van de 6,2 miljoen euro subsidie door het ministerie voor de uitvoering van het plan van aanpak. Het 1000-banenplan is erop gericht om in de aardbevingsregio door middel van een gezamenlijke regionale aanpak te zorgen voor meer werk voor werkgevers en werkzoekenden uit de regio.

5.7.2 Snel Internet

In het eerste kwartaal is gewerkt aan de voorbereiding van de uitvoering van snel internet door Rodin Broadband in de buitengebieden van de provincie. In het aardbevingsgebied wordt gestart. In maart zijn in de Marne en Winsum informatiebijeenkomsten georganiseerd en is het traject voor vraagbundeling begonnen. Vraagbundeling is een inventarisatie onder inwoners voor deelname. De daadwerkelijke uitvoering start spoedig daarna. In april/mei volgen de bijeenkomsten en vraagbundeling in de gemeenten Winsum, Eemsmond en Bedum. De overige gemeenten in het aardbevingsgebied volgen rond de zomer.

5.7.3 Bedrijven Adviespunt Bodembeweging (BAB)

Eind vorig jaar is het besluit genomen om het Bedrijven Adviespunt definitief te implementeren binnen NCG. Afgelopen kwartaal is dit besluit ook gedeeld en besproken met de beide stuurgroepen. Vanuit de maatschappelijke stuurgroep is daarbij ook aandacht gevraagd voor aanvullende/onafhankelijke ondersteuning van bedrijven. Hierover vinden verdere gesprekken plaats.

5.7.4 *Agenda bedrijven*

Afgelopen kwartaal is de inventarisatie 'aardbevingsproblematiek bij bedrijven' en de (aanzet tot) Agenda Bedrijven vastgesteld en besproken met de beide stuurgroepen. De inventarisatie bevat knelpunten waar bedrijven aangeven mee te maken te hebben en mogelijke oplossingen hiervoor. Komende tijd wordt dit verder uitgewerkt tot een meer concrete (uitvoerings)agenda. In dat kader zijn nu ook gesprekken gestart over knelpunten rond nieuwbouw, bedrijfscontinuïteit en interne/arbeidsveiligheid.

5.7.5 *Erkenningsregeling*

Geen nieuwe ontwikkelingen in het eerste kwartaal.

5.8 **Leefbaarheid**

5.8.1 *Advisering stuurgroep Leefbaarheid*

De stuurgroep Leefbaarheid heeft in het eerste kwartaal de NCG positief geadviseerd over de volgende zaken:

Spoor 1 (gemeenten) Kansrijk Groningen

Definitief toekennen bijdrage van € 1.150.000 aan de gemeente Slochteren:

- Steendam: cultuureiland Damsterplas € 150.000
- Hellum: dorpsfunctie schoolplein geven € 30.000.
- Schildwolde: MFC dorps huis met jeugdhonk combineren € 200.000.
- Steendam: dorps huis hart Steendam; omgeving aanpassen. € 390.000
- Steendam: dorps huis multifunctioneel € 160.000
- Slochteren: kinderboerderij "bokje" buitenterrein € 150.000

Toekennen onder voorbehoud gemeente Slochteren:

- Overschild: fietspad- versterking molen en kerk in dorp € 70.000. Het recht van overpad moet zijn geregeld voordat tot financiering kan worden overgegaan.

Definitief toekennen bijdrage van € 1.438.000 aan de gemeente Delfzijl:

- Delfzijl: herinrichting plein de Vennen € 1.438.000

Definitief toekennen bijdrage van € 750.000 aan de gemeente Bedum:

- Zuidwolde: IKC 't Groenland € 750.000

Definitief toekennen bijdrage van € 747.00 aan de gemeente Appingedam voor twee projecten en een project af te wijzen:

- Appingedam: Campus ontwikkeling: openbare ruimte € 430.687
- Appingedam: Renn4 onderdeel nieuwe school € 316.313

NCG heeft deze adviezen overgenomen en de gemeenten kunnen van start met hun plannen.

Daarnaast heeft de stuurgroep geadviseerd om:

- De aanvraag van de gemeente Eemshoek aan te houden: Roodeschool: herinrichting gebied, loods verwijderen en kavels verkopen €166.075. Onduidelijk zijn nog de (mogelijk onnodige) bekostiging van de sanering vanuit de bijdrage en of de prijzen van de kavel niet te laag liggen ten opzichte van regionale afspraken).

- De aanvraag van de gemeente Bedum aan te houden: herstructurering maatschappelijke functies omgeving Togtmaarschool € 218.000. Dit project is nog niet gereed om tot uitvoering te komen.
- De aanvraag van de gemeente Appingedam af te wijzen: Cleveringaplein €300.000; dit is een oud project van voor de versterkingsoperatie, voldoet niet meer aan de huidige criteria.

5.8.2 *Uitvoering programma's Kansrijk Groningen*

Spoor 1 (gemeenten):

Leefbaarheidsprogramma gemeentelijke herstructureringsprojecten, zie paragraaf 5.8.1:

Spoor 2 (regio/maatschappelijke organisaties):

- Leefbaarheidsprogramma Dorpsvisies en Landschap: de meeste dorpen zijn al in een vergevorderd stadium met de uitvoering van hun plannen. Naar verwachting worden in elf dorpen de werkzaamheden dit jaar afgerond. Voor drie dorpen (Wirdum, Sauwerd en Mensingeweer) is het niet haalbaar om de plannen dit jaar af te ronden en is uitstel nodig om de plannen te kunnen realiseren.
- Leefbaarheidsprogramma Lokale Energietransitie: het programma ligt wat realisatie betreft op koers, in 2018 zal deze lijn worden voortgezet en zo mogelijk worden geïntensiveerd. De bestuurlijke samenwerking tussen de partners Grunneger Power en de Groninger Energiekoepel is nog niet optimaal. Daar wordt op dit moment met externe begeleiding aan gewerkt.
- Leefbaarheidsprogramma Snel Internet: zie paragraaf economie.

Spoor 3 (inwoners):

- Leefbaarheidsprogramma Loket Leefbaarheid: in totaal heeft het Loket Leefbaarheid 1.140 aanvragen toegekend van de in totaal 1.657 binnengekomen aanvragen (stand 31-03-2018). Tot 31 maart 2018 zijn 22 aanvragen binnengekomen voor een bijdrage voor procesbegeleiding. Daarvan zijn 21 aanvragen toegekend. In totaal is er een bedrag van 189.579 euro toegekend van de extra 300.000 euro die voor procesbegeleiding beschikbaar is. De totale 5,5 miljoen euro die beschikbaar was voor leefbaarheidsinitiatieven is besteed en dit budget is uitgeput.

5.9 **Cultureel Erfgoed**

Het eerste kwartaal stond in het teken van de uitvoering van het Erfgoedprogramma.

Bijeenkomsten Cultureel Erfgoed

Verschillende bijeenkomsten met betrekking tot cultureel erfgoed hebben in het eerste kwartaal plaatsgevonden:

- Op 14 februari 2018 heeft de Stuurgroep Cultureel Erfgoed weer zitting gehad.
- Op 8 maart heeft minister Ingrid van Engelshoven van OCW een bezoek aan Groningen gebracht. Tijdens de lancering van de 'Pilot Fonds restauratie en onderhoud rijksmonumenten' heeft de minister voor komend jaar 2 miljoen euro extra voor deze pilot beschikbaar gesteld. Daarbij heeft de minister voor de komende 4 jaar nog 13 miljoen euro extra toegezegd.
- Op 27 maart was een klankbordbijeenkomst in de versterkte Molukse kerk te Appingedam.

Uitvoering Erfgoedprogramma

De belangrijkste ontwikkelingen en stappen van het Erfgoedprogramma die zijn gezet:

Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen

Het Afwegingskader Erfgoed en Aardbevingen is een instrument om volgens een weloverwogen kader te komen tot een optimaal versterkingsplan voor gebouwd erfgoed. Veiligheid, cultuurhistorie en leefbaarheid zijn hiervan de drie pijlers. Een deel van dit afwegingskader is door RCE en NCG samen met de partners van het Erfgoedprogramma verder uitgewerkt tot het Afwegingskader Deel I.²¹

In februari is gestart met de verdere ontwikkeling van dit kader met daarin expliciet aandacht voor de techniek, het proces en een toetsing aan de praktijk. Dit om tot een voor alle partijen werkbaar en definitief afwegingskader te komen.

Pilot Fonds achterstallig onderhoud

Informatie over deze pilot is opgenomen in hoofdstuk 3.

Budgetraming onderhoudsbehoefte

Conform het erfgoedprogramma heeft NCG een opdracht verstrekt aan Libau om de inventarisatie budgetraming onderhoudsbehoefte verder uit te werken. Deze is in maart 2018 opgeleverd en geeft een indicatie van de onderhoudsbehoefte voor de komende 15 jaar van de 340 rijksmonumenten binnen de 0,2g pga-contour. Het betreft een modelmatige analyse om het monument terug te brengen op het gewenste onderhoudsniveau. Een gebouw dat volledig in zijn kracht staat, wordt in het vervolg een gezond monument genoemd. Deze monumenten zijn goed onderhouden en beschikken weer over sterke originele constructieve verbindingen. De budgetraming wordt verder ontwikkeld om een beeld te krijgen wat totaal aan middelen nodig is. Ook de grote monumenten (namelijk borgen en grote kerken) worden dan meegenomen in de budgetraming.

Erfgoedloket en erfgoedadviesteam

Het erfgoedloket en het erfgoedadviesteam zijn per 1 januari 2018 volledig operationeel. De eerste kwartaalrapportage is opgeleverd door de uitvoerende partij Libau.

Er is een flyer geschreven als handreiking voor de monumenteigenaren.²²

NEN commissie en monumenten i.r.t. NPR

Vanuit het Erfgoedprogramma hebben NCG € 50.000,- en OCW € 100.000,- euroaanvullend beschikbaar gesteld voor het onderwerp monumenten binnen de opdracht aan de NEN commissie om te komen tot een geactualiseerde versie van de NPR. NEN richt een speciale taakgroep op voor dit onderwerp waar ook NCG en OCW aan deelnemen. De taakgroep kijkt naar de toepassing van de NPR voor monumenten en erfgoed.

In hoofdstuk 4 is een toelichting op de bespreking van het Erfgoedprogramma en de Pilot fonds achterstallig onderhoud tijdens de maatschappelijke en bestuurlijke stuurgroep opgenomen.

²¹ Deze is te downloaden op de NCG website onder <https://www.nationaalcoordinatorgroningen.nl/downloads/publicaties/2018/03/26/afwegingskader-erfgoed-en-aardbevingen-deel-1>

²² Deze is te downloaden de NCG website: <https://www.nationaalcoordinatorgroningen.nl/themas/e/erfgoed/erfgoedloket-en-erfgoedadviesteam> of <http://www.erfgoedloketgroningen.nl/wp-content/uploads/2017/12/20171222--folder-erfgoedloket.pdf>

5.10 Woningcorporaties

In het eerste kwartaal van 2018 heeft geen bestuurlijk overleg plaatsgevonden tussen NCG en de woningcorporaties. Er is ambtelijk gesproken over de uitwerking van de kaders versterken en er is expertmeeting georganiseerd tussen woningcorporaties als vervolg op de marktconsultatie gericht op opdrachtgeverschap. Daarnaast was NCG aanwezig bij een verkennend overleg tussen het ministerie van BZK en de woningcorporaties over de problemen en kansen op gebied van onder anderen krimp, verduurzaming, levensloopbestendigheid en woonvisie.

5.11 Calamiteiten

Afgelopen periode heeft met de Veiligheidsregio (VRG) overleg plaatsgevonden over de lopende samenwerking, geplande activiteiten en benodigde investeringen. Onder meer is doorgesproken over een grote multidisciplinaire oefening die gepland is voor dit najaar met betrokkenheid van inwoners/bedrijven.

6 Onderzoeken

Kennis en onderzoek zijn belangrijk voor de ontwikkeling en uitvoering van beleid. Daarom stimuleert NCG de ontwikkeling en deling van kennis rond de aardbevingen en een kansrijk Groningen. Dit doet NCG door uiteenlopende onderzoeken te laten uitvoeren en door gestructureerde samenwerking aan onderzoeksthema's te bevorderen. Onafhankelijk, transparant en met draagvlak in de regio.

6.1 Kennisplatforms

Om kennisopbouw en kennisdeling te stimuleren heeft NCG BuildinG en de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) gevraagd twee kennisplatforms in te richten: 'Bouwen en Versterken' en 'Leefbaar en Kansrijk'.

6.1.1 *Bouwen en Versterken*

In februari 2018 heeft BuildinG verslag uitgebracht van de kennistafel van 12 december 2017. Deze kennistafel stond in het teken van de Nederlandse Praktijkrichtlijn voor aardbevingsbestendig bouwen (NPR 9998). Er is kennis gedeeld en er zijn nieuwe kennisvragen verzameld over rekenmodellen, schadepreventie, versterkingsmaatregelen en verweking.

Met de uitkomsten van de kennistafel en de onderzoeken die afgelopen jaar zijn uitgevoerd, is de kennisagenda Bouwen en Versterken geactualiseerd. BuildinG stelt elf speerpunten voor. NCG bekijkt op basis van de kennisagenda welk vervolgonderzoek er moet komen. Daarbij wil NCG ook andere partijen uitdagen vragen uit de kennisagenda te helpen beantwoorden.

Op 15 maart 2018 is een kennistafel gehouden rond het thema erfgoed. Een verslag hiervan volgt in het tweede kwartaal van 2018.

6.1.2 *Leefbaar en Kansrijk*

NCG is in gesprek met de Rijksuniversiteit Groningen (RUG) over het inrichten van het Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk. In juni 2017 is in dit kader al een pilot-Kennistafel Weerbaarheid en Welzijn georganiseerd. In januari 2018 heeft RUG hiervan rapport uitgebracht. In dit rapport is een verslag opgenomen van de stand van zaken, stand van de kennis en open vraagstukken zoals die tijdens de bijeenkomst naar voren gekomen zijn. Op basis van deze inbreng zijn twaalf speerpunten geformuleerd voor vervolgonderzoek rond het thema weerbaarheid en welzijn. Daarnaast zijn vier hoofdthema's benoemd voor het Kennisplatform Leefbaar en Kansrijk Groningen.

6.1.3 *Ondergrond Groningen*

Voor 'ondergrond' zet NCG zich in voor kennisopbouw via het Kennisprogramma Effecten Mijnbouw (KEM) van ministerie van EZK en SodM. Er zijn geen nieuwe ontwikkelingen in het eerste kwartaal.

6.2 Critical review

In januari heeft RUG de critical review over PGA- en risicokaarten georganiseerd. Eerst zijn bij bestuurlijke en maatschappelijke partijen, bewoners en andere betrokkenen vragen over deze kaarten opgehaald. Deze vragen zijn besproken met de onderzoekers en opstellers van de kaarten. Op vrijdag 23 februari is een brede bijeenkomst gehouden. Daar gingen de onderzoekers en belanghebbenden met elkaar in dialoog over de voorspellende, beleidsmatige en communicatieve waarde van de kaarten. Een verslag van de critical review van de PGA- en risicokaarten is in

concept naar de deelnemers van de bijeenkomst gestuurd. Binnenkort volgt het definitieve verslag. Deze wordt ook op de website van de NCG geplaatst.

6.3 CBS Woningmarktontwikkelingen rondom het Groningenveld

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) brengt twee keer per jaar de ontwikkeling van de huizenprijzen en de verkoopbaarheid van woningen rondom het Groningenveld in kaart. Het volgende rapport staat gepland voor mei 2018.

6.4 Vervolg woningmarkt- en leefbaarheidsonderzoek OTB en CMO STAMM

De MEDAL-gemeenten Appingedam, Delfzijl, Eemsum, Loppersum en De Marne hebben een Woon- en Leefbaarheidsplan (WLP) opgesteld dat inzicht geeft in de toekomstige krimp van de woningbehoefte per gemeente. De vraag is nu hoe deze doelstellingen te realiseren zijn. Daartoe is een woon- en leefbaarheidsonderzoek voor Noord- en Midden-Groningen uitgevoerd. De rapportages zijn nagenoeg afgerond en worden na vaststelling door de Stuurgroep PLUS WLP gepresenteerd. Naar verwachting gebeurt dit medio april 2018.

6.5 Regionale Marktindicator

NCG heeft OTB gevraagd om in de provincie Groningen een regionale steekproef van de Eigen Huis Marktindicator (EHM) uit te voeren. De proef voor deze regionale marktindicator Groningen is gestart in januari 2017 en heeft een looptijd van vijf kwartalen. Het laatste rapport wordt verwacht in het tweede kwartaal van 2018. Dan volgt een evaluatie van deze proef.

6.6 Gronings Perspectief

De Rijksuniversiteit Groningen (RUG) meet, in samenwerking met GGD Groningen en Bureau Onderzoek & Statistiek van de gemeente Groningen, de veiligheids- en gezondheidsbeleving en het toekomstperspectief in de aardbevingsregio. In het eerste kwartaal van 2018 heeft de RUG haar eindrapport opgeleverd. Naar aanleiding van de beving bij Zeerijp heeft de RUG in februari een close up onderzoek uit gevoerd. Parallel is met partijen gewerkt aan het formuleren van de vervolgoopdracht. Hierbij is onderkend dat het van belang is dat in het kader van longitudinaal onderzoek, de panelleden zich ook voor de komende periode willen blijven verbinden. De kaders van de vervolgoopdracht zijn gebaseerd op de resultaten van de voorgaande jaren en nieuwe aandachtsgebieden zoals de impact vanuit de versterkingsoperatie. Ook is, mede naar aanleiding van een critical review, verkend op welke wijze de non-respons kan worden verbeterd.

Voor het panelonderzoek wordt ingezet op een vergaande afstemming/integratie van het panel van het Gronings Perspectief en het Gronings Panel wat ten dienste staat aan het Sociaal Planbureau (CMO STAMM) van de provincie Groningen. Dit vermindert de onderzoeksdruk in de regio en biedt mogelijkheid onderzoeksvragen beter op elkaars onderzoek af te stemmen.

6.7 Onderzoek Oorzaken schade

TU Delft onderzoekt voor NCG de mogelijke oorzaken van schade aan gebouwen, ook daar waar bevingen niet de (enige) oorzaak kunnen zijn. Het onderzoek heeft enige vertraging opgelopen. Naar verwachting wordt het eindrapport in het derde kwartaal van 2018 opgeleverd.

6.8 Pilot tiltsensoren

In januari is gestart met de voorbereidingen voor de pilot tiltsensoren. De maatschappelijke organisaties en overheden hebben input gegeven met betrekking tot het doel en de opzet van de pilot tiltsensoren. Hierover is op 28 maart een bijeenkomst geweest. Van drie panden waar al met tiltsensoren gemeten wordt, is

meetdata beschikbaar gekomen. Deze datasets worden door een aantal kennisinstellingen (TNO, Deltares, TU Delft) geanalyseerd ten behoeve van de opzet van de pilot. KNMI en onafhankelijk geoloog Peter van der Gaag reviewen deze analyse.

Verwacht wordt dat in het tweede kwartaal van 2018 een projectplan voor de pilot gereed is en besproken is in de bestuurlijke en maatschappelijke Stuurgroep. Vervolgens kan de aanbesteding starten voor uitvoering van de pilot.

6.9 Infrastructuur

De conceptraportage kwalitatieve risicoanalyse infrastructuur is, door resterende vragen bij de bestuurlijke partijen, nog niet vastgesteld. Om tot een nadere aanscherping van het beeld te komen is voorgesteld maximaal drie gebiedsgerichte onderzoekspilots uit te voeren. Waarschijnlijk krijgen die in het tweede kwartaal van 2018 vorm.

6.10 NEN

NEN werkt aan een zogenaamde witte versie van de Nederlandse Praktijk Richtlijn 9998:2017 (NPR). Hierin wordt het commentaar op de ontwerpversie verwerkt. Het streven is dat de witte versie in de tweede helft van 2018 gepubliceerd wordt.

6.11 Proeftuin Onderdendam

Samen met het dorp, de gemeente en de provincie wordt sturing gegeven aan het programma en het beheer van de proeftuin Onderdendam.

In het eerste kwartaal is het proefproject, de collectieve aanpak van potentiële risicovolle gebouwelementen (PRBE's), voortgezet. Het project loopt voorspoedig. Ervaringen met deze aanpak worden al doorvertaald. Afronding van het project wordt verwacht in het tweede kwartaal van 2018.

Onderdeel van de gebiedsontwikkeling is het project Streekeigen architectuur bij de herbouw van sociale huurwoningen. Met partijen is overleg gaande over de energiedoelstelling – en bijbehorende financiering - van dit bouwproject. Voor de energiedoelstelling van het gehele dorp is inmiddels een energiecorporatie opgericht.

Het dorp geeft vanuit de dorpsvisie en het doorlopen traject zelf invulling en richting aan de kansrijke sporen door de inrichting van vijf werkgroepen. De verbindende schakel wordt verzorgd door de werkgroep GOO! Potentiële projecten voor de proeftuin worden in een regelmatig overleg besproken. Met de projectgroep en betrokken partijen wordt momenteel verkend of de bescherming van het karakter van het dorp kan worden geborgd onder de term watererfgoed.

7 Organisatie

7.1 Personele bezetting

Tabel 20. Stand personeel op 31-03-2018

	Fte's
Directie Groningen	132,8
• Locatie Paterswoldseweg	83,2
• Versterkingspunten	49,6
Directie Den Haag	10,7
Totaal NCG	143,5
<i>Waarvan stagiaires</i>	2
Arbiters	12,9
Commissie Bijzondere Situaties	2

In de bovenstaande tabel is de verdeling van het aantal fte over de verschillende vestigingen weergegeven.

Aan het einde van het eerste kwartaal 2018 werken er in totaal 143,5 fte bij NCG. Dit aantal is als volgt verdeeld:

- 10,7 fte bij de Directie Den Haag
- 132,8 fte bij de Directie Groningen

Van de Directie Groningen werkt 83,2 fte aan de Paterswoldseweg en 49,6 fte op de versterkingspunten.

Ten opzichte van het vierde kwartaal 2017 heeft NCG een krimp doorgemaakt van 5,6 fte. Deze afname ligt grotendeels bij de Directie Den Haag.

De Arbiters Bodembeweging en de Commissie Bijzondere Situaties voeren onderdelen van het meerjarenprogramma uit, maar opereren onafhankelijk van NCG. NCG voorziet wel in de huisvesting en benodigde middelen, vandaar dat de aantallen fte wel opgenomen zijn in bovenstaand overzicht.

7.2 Afhandeling klachten en Wob-verzoeken

Klachten

In het eerste kwartaal zijn acht klachten binnengekomen. Daarvan zijn vijf niet in behandeling genomen, omdat deze niet voor NCG waren bestemd. Drie klachten hadden betrekking op de werkwijze van Centrum Veilig Wonen en zijn doorgezonden aan Centrum Veilig Wonen dat een eigen klachtenprocedure kent. Twee klachten zagen op communicatie en doorlooptijden bij de Arbiters Bodembeweging en zijn daar naartoe doorgezonden.

De drie klachten die wel in behandeling zijn genomen betroffen de bejegening door medewerkers van NCG (2) en de rol van NCG in het schadeproces. In het eerste kwartaal zijn in totaal vier klachten informeel en een klacht formeel afgehandeld. Op 31 maart 2018 waren er geen klachten in behandeling.

Tabel 21. Klachten

Klachten	Q1	Cumulatief
Ontvangen klachten	8	56
• Waarvan niet bestemd voor NCG	5	25
In behandeling	0	n.v.t.
Informeel afgehandeld	4	29
Formeel afgehandeld	1	2

Wob-verzoeken

Wanneer een burger meer wil weten over beleid en uitvoering kan hij een verzoek doen tot openbaarmaking van bepaalde overheidsinformatie (Wob-verzoek). Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal Wob-verzoeken.

Tabel 22. Wob-verzoeken

Wob-verzoeken	Q1	Cumulatief
Ontvangen Wob-verzoeken	2	12
In behandeling	3	n.v.t.
Afgehandeld	3	9

8 Financiën

8.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt gerapporteerd over de bestedingen van het meerjarenprogramma NCG en over de bestedingen die vanuit het bestuursakkoord en aanvullend bestuursakkoord beschikbaar zijn gesteld door de NAM, gemeenten en provincie. De uitgaven zijn bijgewerkt tot en met het eerste kwartaal van 2018.

De rapportagemethodiek is ongewijzigd. Uitgaven maar ook overhevelingen van budgetten, bijvoorbeeld naar het gemeentefonds, worden aangemerkt als bestedingen. Op deze wijze kan verantwoording worden gegeven over het totaal aan beschikbaar gesteld budget over de looptijd van NCG.

De paragraaf 'Kostenverhouding schade afhandeling', met daarin de opgave van de NAM voor proceskosten en schade uitkeringen, is komen te vervallen. Deze aanpassing is het gevolg van het Besluit Mijnbouwschade Groningen (nieuwe schadeprotocol), waarbij de afhandeling van schade verlegd is van de NAM naar de Tijdelijke Commissie Mijnbouwschade Groningen.

8.2 Meerjarenprogramma NCG

Tabel 23. Financiering en uitputting meerjarenbegroting t/m 2018 kwartaal 1 (bedragen x 1.000 euro)

	100% EJM	Begroting MJP 2016-2024 (oorspronkelijk) (A)	Mutaties (incl. verschuivingen) t/m 2018 (B)	Begroting MJP 2016-2024 (actueel) (C)=(A)+(B)	Uitgaven NCG t/m 2018 (D)	Budgetoverhevelingen t/m 2018 E)	Bestedingen cum t/m Q1 2018 (F)=(D)+(E)	Begrote bestedingen in 2018	Bestedingen in 2018 t/m Q1
A. Apparaatskosten NCG (art. 40)	nee	96.000	5.600	101.600	29.449	2.955	32.404	11.820	3.043
B. Programmakosten									
B.1 Verduurzaming (waardevermeerdering en scholenprogramma; niet kader relevant)	ja	125.000	0	125.000	33.946	23.500	57.446	10.000	30
B.2 Verduurzaming (versterking; kader relevant)	nee	40.000	2.043	42.043	0	0	0	10.160	0
B.3 Scholenprogramma NCG (OCW)	nee	50.000	0	50.000	0	50.000	50.000	0	0
B.4 Fonds Achterstallig Onderhoud en Inzet Woningmarkt	ja	14.000	-4.000	10.000	2	0	2	5.000	0
B.5 Onderzoeksbudget	ja	30.000	-692	29.308	8.305	904	9.209	3.000	451
B.6 Compensatie gemeenten / provincie	ja	20.000	0	20.000	8.051	0	8.051	4.000	0
B.7 Werkbudget	ja	55.000	-708	54.292	6.479	1.232	7.711	6.600	936
B.8 Dienstverlening door RVO	ja	0	199	199	198	0	198	0	
B.9 Ontvangsten NCG	ja	0	0	0	-328	0	-328	0	-104
B. Programmakosten NCG (art. 5)	mix	334.000	-3.158	330.842	56.654	75.636	132.290	38.760	1.314
Totaal		430.000	2.442	432.442	86.103	78.591	164.694	50.580	4.357

In kolom A zijn de totaalbedragen weergegeven die oorspronkelijk beschikbaar zijn gesteld voor NCG in de periode 2016-2024, zoals weergegeven in de Kamerbrief van 6 juni 2016 'Financiering meerjarenprogramma aardbevingsbestendig en kansrijk Groningen' (TK 33.529 nr. 256). Voor de duur van het programma is oorspronkelijk 430 miljoen euro beschikbaar gesteld, 96 miljoen euro voor het apparaatskostenbudget en 334 miljoen euro voor het programmabudget. Hiervan is 244 miljoen euro beschikbaar gesteld vanuit de aardgasbaten. De onderdelen van de NCG-begroting die hiermee gefinancierd worden, kennen een 100% eindejaarsmarge (100% EJM). Dit betekent dat budget dat in een bepaald jaar niet volledig wordt benut, meegenomen kan worden naar toekomstige jaren en dus beschikbaar blijft voor de uitvoering van het meerjarenprogramma. Deze mutaties op budgetten worden pas zichtbaar in de kwartaalrapportages, nadat deze in de EZK-begroting van het lopende jaar zijn verwerkt. In de EZK-begroting is vermeld dat in het werkbudget een deel bestemd is voor apparaat.

De uitputting van de meerjarenbegroting wordt zichtbaar gemaakt in kolom D en E van tabel 27. De uitputting komt op twee manieren tot stand: via directe betalingen (kolom D uitgaven) en door overheveling van budgetten, via het gemeentefonds (kolom E). De totale uitputting, aangemerkt als besteding (kolom F) is de totaalstelling van directe uitgaven en budgetoverhevelingen.

Gedurende het programma kunnen middelen aan het programma worden toegevoegd en onttrokken. Ten opzichte van de vierde kwartaalrapportage 2017 zijn geen aanvullende mutaties in de meerjarenbegroting doorgevoerd. Mutaties in het kader van de Voorjaarsnota 2018 worden pas opgenomen in een volgende rapportage.

8.3 Uitputting budgetten eerste kwartaal 2018

A. Apparaatskosten

De uitgaven in 2018 bedragen tot nu toe 3,0 miljoen euro. De uitgaven bestaan voor 2,7 miljoen euro uit personele kosten. De overige uitgaven van 0,3 miljoen euro bestaan voornamelijk uit huisvestings-, opleidings-, reis- en externe vergaderingskosten.

B.1 Verduurzamingsopgave uit aardgasbaten (niet kader relevant)

De uitgaven in 2018 bedragen tot nu toe 30.000 euro. Het betreft uitgaven voor de uitvoeringskosten van de nieuwe waardevermeerderingsregeling.

De totale bestedingen bedragen 57,4 miljoen euro. De opbouw van deze uitgaven is weergegeven in onderstaande tabel.

Tabel 24. Opbouw bestedingen

Opbouw bestedingen	Bedrag (euro)
Scholenprogramma (via budgetoverheveling / gemeentefonds)	23,5 miljoen
Oude waardevermeerderingsregeling (in uitvoering bij provincie)	3,6 miljoen
Huidige waardevermeerderingsregeling	30,3 miljoen
Totaal	57,4 miljoen

Alle middelen voor het scholenprogramma uit de meerjarenbegroting zijn overgemaakt. Deze middelen zijn niet meer zichtbaar op het artikel 5 'Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen' op de begroting van het ministerie van EZK.

De oude waardevermeerderingsregeling wordt in 2018 afgesloten. De verwachte compensatie voor de provincie wordt geraamd op 4,3 miljoen euro.

Voor de nieuwe waardevermeerderingsregeling is tot nu toe een voorschotbedrag van 30 miljoen euro overgemaakt aan uitvoeringsinstantie SNN voor de verstrekking van subsidies. De overige 0,3 miljoen euro betreft uitvoeringskosten. SNN heeft tot nu toe circa 5,7 miljoen euro subsidiegeld uitgekeerd.

B.2 Verduurzaming (versterking; kader relevant)

Op dit programmaonderdeel zijn nog geen uitgaven gedaan.

B3 Scholenprogramma

Het ministerie van OCW heeft voor het scholenprogramma een totaal bedrag van 50 miljoen euro beschikbaar gesteld. De bedragen van het scholenprogramma zijn bij de Voorjaarsnota 2017 van de begroting van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) overgemaakt naar het gemeentefonds om zo direct beschikbaar te komen aan de deelnemende gemeenten en scholen. Deze middelen zijn niet meer zichtbaar op het artikel 5 'Meerjarenprogramma Nationaal Coördinator Groningen' op de begroting van het ministerie van EZK.

B4 Fonds achterstallig onderhoud en inzet woningmarkt.

Er zijn in 2018 nog geen bestedingen. In het erfgoedprogramma is voor dit jaar vastgelegd dat NCG voor 1,35 miljoen euro bijdraagt in het programma voor monumentale panden.

B.5 Onderzoeksbudget

De bestedingen in 2018 van 0,5 miljoen euro hebben met name betrekking op CBS onderzoek woningmarkt en onderzoek in het kader van de industrie.

B.6 Compensatie gemeenten en provincie

De bijdrage van NCG aan gemeenten en provincie wordt in het tweede kwartaal uitbetaald.

B.7 Werkbudget

De bestedingen in 2018 bedragen tot nu toe 0,9 miljoen euro. In dit programma-onderdeel zijn onder andere uitgaven opgenomen voor ondersteuning van project- en stuurgroepen, gebiedsgericht werk, subsidies, communicatieve ondersteuning, monitoringsactiviteiten en voorzieningen (diverse loketten).

B.8. Dienstverlening door RVO

Vanuit Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) worden diensten afgenomen voor digitaal kaartmateriaal ter ondersteuning van de versterkingsoperatie. Er zijn in 2018 nog geen bestedingen.

B.9. Ontvangsten NCG

NCG ontvangt dit jaar van de provincie wederom een bijdrage van 207.000 euro als bijdrage in de ondersteuning van maatschappelijke organisaties die betrokken zijn bij het aardbevingsdossier. De helft van dit bedrag is inmiddels verrekend.

8.4 Uitgavenontwikkeling bestuursakkoord en aanvullende afspraken

Naast de middelen die vanuit het Rijk beschikbaar zijn gesteld voor het meerjarenprogramma zijn destijds via het bestuursakkoord en het aanvullende bestuursakkoord middelen ingebracht door NAM en door de gemeenten en provincie. In het aanvullend akkoord zijn destijds regelingen vermeld waarvoor nog geen financiële uitwerking was opgenomen. Inmiddels heeft deze uitwerking plaatsgevonden en daarmee is het totale bedrag opgelopen naar 1,3 miljard euro.

Tabel 25. Bestuursakkoord + aanvullende toezeggingen (bedragen x 1 miljoen)

	Plafond bedrag	Akkoord 2014 t/m 2018 incl. aanvulling	Aanvul- lende toe- zegging	Totale middelen	Uitgaven t/m Q1 2018	Uitgaven in 2018 t/m Q1
NAM						
Spoor 1: Veiligheid en preventieve versterking	nee	600,0		600,0	700,4	67,0
Spoor 2: Schade afhandeling*	nee	250,0		250,0	656,1	23,5
Spoor 2: Overig instrumentarium**	ja/nee	210,0		210,0	217,0	6,8
Spoor 3: Leefbaarheid	ja	60,0		60,0	24,0	1,2
Spoor 4: Economisch perspectief	ja	65,0		65,0	65,1	13,0
Aanvullend pakket stad Groningen	nee	50,0		50,0	61,9	6,6
Bijdrage NAM aan programma NCG	ja		7,0	7,0	2,9	0,0
Subtotaal NAM		1.235,0	7,0	1.242,0	1.727,4	118,1
Provincie en gemeenten						
Spoor 3 Leefbaarheid	ja	25,0		25,0	25,0	0,0
Spoor 4: Economisch perspectief (provincie)	ja	32,5		32,5	32,5	0,0
Subtotaal provincie en gemeenten		57,5	0,0	57,5	57,5	0,0
Totaal		1.292,5	7,0	1.299,5	1.784,9	118,1

*Spoor 2 schade afhandeling is inclusief opkoop van woningen en maatregelen

**Spoor 2 onderdelen waardevermindering, -vermeerdering, nieuwbouw, commissie bijzondere situaties, regeling achterstallig onderhoud en opkoopregeling.

Toelichting NAM spoor 1 Veiligheid en preventieve versterking en spoor 2 schade afhandeling

Zoals uit het overzicht blijkt zijn de kosten voor NAM voor beide trajecten significant hoger dan ten tijde van het ondertekenen van het bestuursakkoord was begroot.

Nationaal Coördinator Groningen

Postbus 3006 | 9701 DA Groningen

T 088 041 44 44

info@nationaalcoordinatorgroningen.nl

www.nationaalcoordinatorgroningen.nl

